

КАМЕННИ ЧУДЕСА (1939)

Кирил КРЪСТЕВ

Abstract. The travel notes, entitled “Stone Wonders”, by Kiril Krastev (1904-1991), were published in the famous magazine “Zlatorog” in 1939 (Volume 20, Number 10).

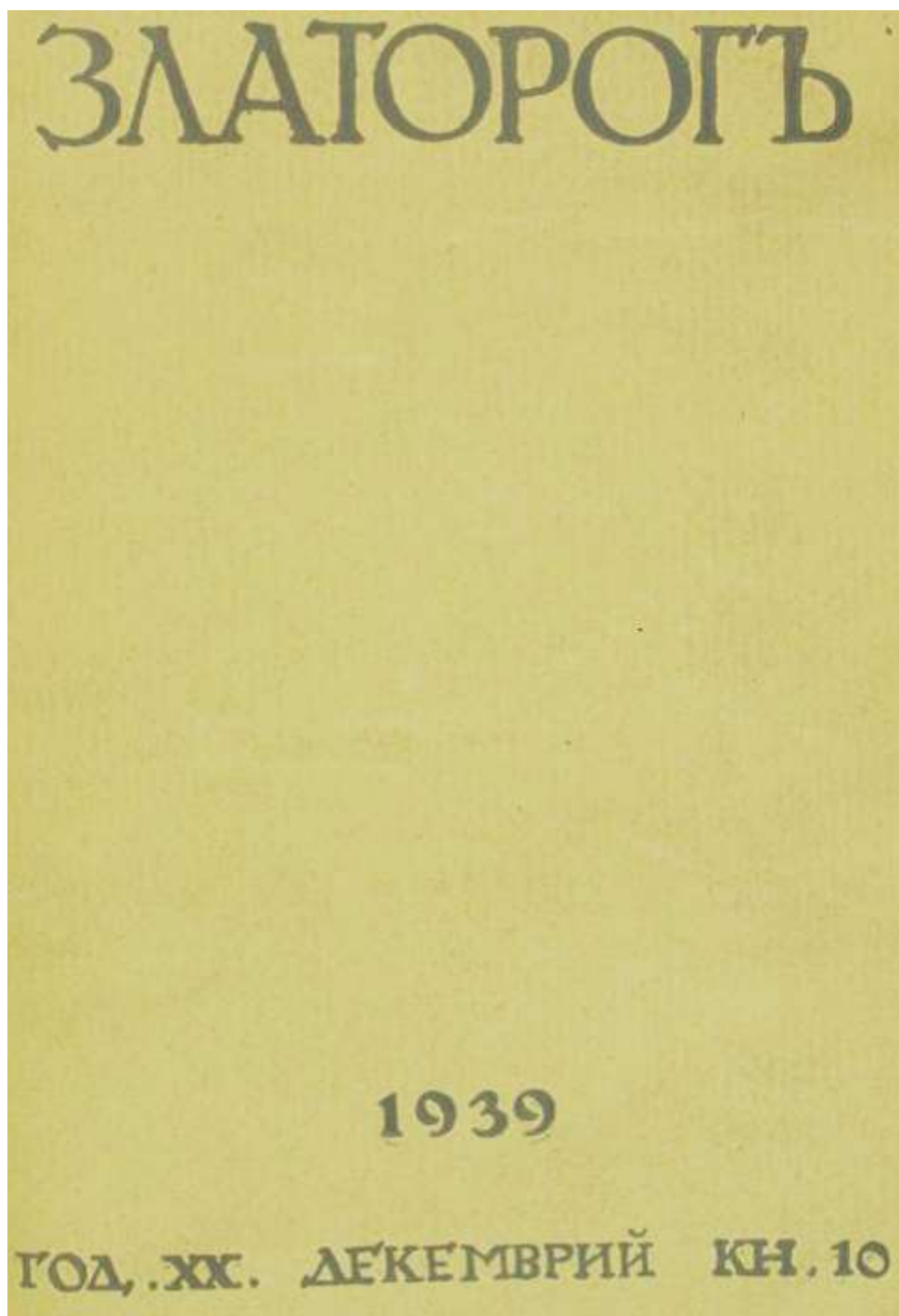
Keywords: travel notes, Belogradchik, Belogradchik rocks, Kiril Krastev

В предверието

Няма нищо по-хубаво от това, на път за Белоградчишката мистерия, да проспиш във влака всички други гледки и да се изправиш отведнъж на гара Орешец, в предусещане на митичните видения. Недалека на юго-запад Столовата планина крие зад себе си една от най-странните творби на силите, които си играят с лицето на земята. Пътят отвежда направо в пазвата на планината. Оттук нагоре, докато се превали височината към Белоградчик, по десния склон на прохода се вие живописно шосе, бяло от варовитата си настилка.

Също както, кога пред входа на мастерската на един скулптор са нахвърлени сурови материали, глина, бронз, гипс, така и тук, като пътува

по това шосе, човек се запознава предварително с творческата материя, от която са изваяни белградчишките чудеса.

Прясно разораните ниви са тъмно червени. Скоро отстрани на пътя, отломъци от гълъбово сиви и жълтеникави доломитни варовици, загладени, но характерно проядени и насечени почват да изплуват като кости от кървата плът на земята. По-нагоре вишнево червената боя разкрива своя произход: големи блокове от пъстър червен пясъчник и конгломерат седят тежко върху склоновете на планината; пясъчните и чакълни късове в червените скали са слепени с железни съединения и като са се разрушили скалите, обагрила се е цялата земя наоколо. На някои скали се вижда как са наслоени кръстосано пясъчните зърна: явно е, че игратана крайбрежни ветрове преди милиони години е сътворила тия червени скали. На друго място, голяма червена скала се е разпукала и от пукнатината тържествено излиза чудато дърво, като разбутва с жилестите си ръце притискащите го дялове на скалата. Каква одухотворена картина ! Ако я нарисувате, тя ще изглежда дори книжна, макар че Доре е дал подобна сцена в Дантевия „Ад“. Тук шосето извива на осморки, така че няколко каруци, които слизат отгоре, понякога изглежда каточе се разтичват на различни страни, отново се събират и пак сменят посоките, докато най-послед в долината тръгват във върволица.

След зрелищата на червените скали, големи пластове сиви доломитни варовици подеват впечатленията на пътника чак до яърха на прохода, откъдето шосето почва да слиза към Белоградчик. На места ре са странно изясени и подмити като огромни раковини; другаде каточе са истински крепостни развалини с тухлен строеж; по-нависоко множество тънки хоризонтални пластове са така сложно скулптурирани във вертикални мотиви, че подсецат как индуската архитектура се е добрала до своя типичен пагоден стил. Изобщо никоя утаечна скала не дава такава благородна скулптура, мекота и отсенки на цвета, както доломита (калциево-магнезиев карбонат), който е и сравнително по-рядка скала.

Тия скали лежат по двете страни на прохода и се срещат в мислена проекция. Ясно е, че водата е изваяла междинната част. Ето още една подготвителна сцена от онова, което има да се види в Белоградчик.

Цялата панорама е в допълнителните цветове червен и зелен. Силно зачервени есенни храсти пъплят по червеникавата почва и между скалите към върха. Никъде не могат да се видят тъй хубаво почервенели и пожълтели есенни листа. Тънки подкастрени дървета, с листа на кичури, извиват високи снаги над храстите. Зеленият цвят навсякъде стои редом с червения. Храсти, дървета още носят толкова свежи хлорофилни листа. Зеленикави лишей са нападнали скалите. Всичко е свежо. Няма загнили листа и загнила шума. Червените листа са еднакво жизнени със зелените. Те вероятно ще се държат до последния момент така храбро на стъблата. Така свежи и жизнени са редицата селянки, с хурки на кръста, които минават по шосето, и селяните, които превозват хубави гълъбово-сиви варовици. Може би тая свежест на природата се дължи на обилието на желязо и магнезий в почвата, получени от рушение на скалите, и за които се знае, че дават богата хлорофилна растителност и подтикват организмите към жизненост.

Панорама

Докато се превали върхът, линиите на двата склона се събират в една точка и хоризонтът се затваря. След, като се слиза наляво към Белоградчик, хоризонтът изведнаж се разбягва и Белоградчишката панорама застава пред очите с всичката си живописна хубост. От ляво на шосето, зад гърба на пътника, е височината на Венеца, всичко друго е простор, чак до Стара планина.

Пътешественикът не може да не се спре с особен възторг пред широката Белоградчишка картина. Колко много живописни планове, докато окото се спре на хоризонта !. На преден план: пъстри храсти и

дървета край пътя, на който стои зрителят. Зад него пада стръмнина и в целия голям втори план лежи под интересно горно виждане, хълмисто поле. Напролет геометричните форми на нивите и ливадите, и бялото извивно шосе пред тях очароват толкова, колкото богатата му хроматична есенна преработка. На третия план, над хълмистото поле, в мургаво-червен и мургаво-зелен цвят са израсли фантастичните зъбери на прочутите скали, а пред тях светят на лекото слънце къщите на Белоградчик. Колко тетрално декоративни и картонени изглеждат от далеч тия каменни маси ! Отляво, гробищата на града, с църквичката върху фона на малка иглолистна гора, дават самостоятелна силно романтична гледка. Далеч, в четвъртия и пети план, вървят успоредно в индигови отсенки предпланините и Миджурската дъга на Стара планина. Най-отляво е Миджур, огромен, тъмен и снежен, на който, казват, че залязващото слънце често прави върху облаците Брокенски видения от сенките на туристите. Надясно и наблизо е купенът на Ведреник,¹⁾ ту наистина ведър, ту забулен в облаци – барометърът на Белоградчик. Още по-надясно Стара планина свършва пред очите ви със самотната Връшка чука, а някъде много далеч, в сьнна мъгла, Карпатите прозират като духове. Слънцето слиза романтично зад Ведреник и набързо обагра облаците върху му в пурпурен цвят. Тогава, един момент тъмният конус на Ведреник изглежда като вулкан, после отведнъж небето угасва и върхът се слива примирено с черните силуети на Белоградчишките скали.

Каменни богове

Белоградчишките скали ! Би ли могъл някой да опише тия чудеса от камък ! Никакви думи, снимки или филм не могат да дадат онова, което изпитвате, когато ги същерзавате непосредствено. Сравнения, възклицания, преяъзнения, са излишни. Тия скали трябва да се

преживеят ! Да се обходят всестранно, да се почувства как расте масивната им сила отдолу: сега те не са вече картонени декорации, а могъщи и смазващи растежи от камък. Човек трябва да проникне в плътната им снага между пукнатините и проломите, и да усети напрежението на каменните маси. Да ги отгледа отгоре и да прозре мълчаливо архитектурната им смелост, замайващите наклони и стръмнини, дързостта на еквилибристиката им.

Брокенски призрак^{2,3)}

Вестник „Ведреник“, издаван в Белградчик

Чудовищен каменен мит. Сурови и титанични напрежения на каменни масиви. Радвайте им се така и ги боготворете, поглъщайте с очи хипнотичната им скулптура, без да ги „опроличавате“, без да ги правите книжни. Но, ако сте по-романтични, може да ги съзерзавате по своему.

Ето ви кули, замъци, вкаменени великани, циклопи или допотопни чудовища, Адам и Ева, монаси. Съцерзавайте ги нощем на луна, когато по тях пълзят страхотно черни сенки и каменните чудовища оживяват, стойте на Мислен камък и нека очите ви станат медиум на фантазията ви. Така или иначе, Белоградчишките скали са едно свръхвнушение, каквото ще получите при малко случаи в земния си живот, каквото ще намерите на малко места по земята.

Когато се катерите по стръмнините към Турското кале и към старата крепост още по-нагоре, откривате как са се образували тия скали. Под краката ви се ронят едри и дребни заоблени кварцови късове и разрушено червено скално вещество. Белоградчишките каменни богове са от същия червен конгломерат, който се среща още по пътя от Орешец. По склоновете течат струи вода и пред очите ви свличат разсипаните материали надолу: същата работа буйни води в миналото са вършили, в съдружие с въздушните сили и растенията, докато са изваяли през хилядолетия тия каменни изтукани. Над крепостите се издига, като същински естествени кули, най-високата група от скали. Интересна гледка представя съчетанието на природното и човешко стрителство. Срасли едно с друго, тия каменни дела са сключили договор, като че за взаимна защита. И двете, обаче, се рушат неумолимо от слепите пристъпи на природните сили.

Раждане на боговете

Какъв богат хоризонт се открива от най-високата точка на скалите! Много време е потребно човек да изгледа всичко. Най-индивидуалните . чудати и смели каменни форми са около вас. Наведени кули, страхотно изтънели скали, промушени с отвори на някои места, процепи, които едвам удържат падналите в тях скали. От тая височина, до дъното на хоризонта виждаш толкова земни явления наведнаж, като в

най-богата релефна карта. Далеч на северозапад, в най-отворената част на хоризонта е Видинския завой на Дунава, а зад него, при хубаво време, за добрите очи, някак метафизично изплуват началните очертания на Карпатите.

Кирил Кръстев през 1922 г.²⁾

Тук насреща, над града се издига Венецът. Червени и зелени храсти стелят гъсто склона му, а горе се извива сиво варовито чело. Други варовити ивици се подават по склона, а някъде избива червена

ивица от пясъчник. Долу под шосето са каменните кариери за гранитна настилка. Гледаш тия земни етажи, открити пред очите ти, прехвърляш погледа си върху фантастичните скали, на които стоиш, и го преместваш отсреща на Ведреник и на другите предпланини, където виждаш същите варовити скали, наклонени срещу тия на Венеца. Колко е хубаво да знаеш да четеш по отворената книга на земята! Като гледаш тия пресечениот двете страни срещу тебе варовити чела и всички други земни явления около себе си, в съзнатието ти се разкрива величавата история на този кът. Ако продължиш мислено наклона на тия пластове, те ще се срещнат някъде високо над главата ти в една огромна крива линия. Някога, ореди милиони години, дебелите варовити пластове са образували над Белоградчик грамаден покрив, грамадна планинска гънка, която после е била разядена в средата от бесните вълни на старото Сарматско море. Бавно, но упорито, водата е слизала надолу, до ядката на тая гънка, съставена от червените скали, и е издълбала в тях тия странни форми. Още по-долу, под шосето, се е показала и огнената ядка на земята, застинала в гранитна скала.

Чудесата на червените скали се смаяват за миг в съзнатието ти, през величието на работата, извършена над тях, докато каменните богове бъдат изрити от подземното им царство. Същевременно, в съзнатието ти, срещу тръпната ти представа за великото рушение се развива обратно, още по-смайващата история на величавия градеж на тия скали. Тогава се пренасяш нилиони години още по-назад и чуваш да се плискат на това място метежните води на ранно мезозойско море. Тук пред Стара планина е бил точно брегът на морето. Крайбрежните ветрове са играли с каменните късове. Яростните вълни на морето може би са се нахвърляли също така върху тях и върху планината и най-последно природните сили са се успокоили, когато свлеченият материал се е натрупал, напластил и слепил с желязна спойка, довлечена пак от водата.

Така са се образували червените конгломерати и пясъчници, дебели десетки и стотици метри, от които после са изваяни Белоградчишките скали.

Минават хилядолетия. Морето, недоволно от застоя, намира към планинските върхове, земята на Северна България слиза по-надолу. Червените скали остават дълбоко под водата и над тях загъмжава странен живот. Нови милиони години; милиони животни с черупки са живели и умрели в това море. По дъното му, върху червените пластове са се утаили дебели варовици, същите, които виждаме по Венеца. Над тях други: цели етажи. Морето се е одръпвало и нахлувало отново не веднаж. После нов бунт от друго естество се е зараждал в недрата на земята. Неведнаж титаничната снага на континентите се е набръчквала. Може би континентите са тръгвали в пристъп едни срещу други. Тръпка от това нагърчване е минавала няколко пъти през България и така се е издигала Стара планина. Утаените при Белоградчик скали се издуват в оная гънка, върху която после водата е разиграла така чудото на своята ваятелска фантазия.

Когато стоиш в подножието на чудатите скали или се катериш по тях, съвсем не можеш да почувстваш, че това са измити форми, получени чрез разяждане на една зялостна каменна маса. Наопаки, те са каточе динамични израстъци, пробили всеки за себе си земята и така се заселили. Качиш ли се, обаче, на скалите над училището и погледнеш отгоре долината, през която слиза пътя за Лом, отведнаж става видимо измивното естество на тия скали. Сега вече скалите са вдълбани в цялостно червено скално легло.

Ломската долина! Има ли по-романтичен кът от нея? Както да я прекосиш, в който ъгъл от нея да надникнеш, в който час на деня да я чувстваш отново, тя извиква същото ненаситно възхищение, каквото може да извика само много любим човек. Още като се спускаш от града,

оставаш заплепен от елегантната извивка на шосето и цветната мекота на зелените поляни, оградени от най-строги и внушителни скални профили. Не напразно в тая райска долина се намират „Адам“ и „Ева“. Адам е наистина само идея за семеен „стълб“, но Ева, особено в профил, е запазила всичката достоверна внушителност на гъвкавата линия у вечната жена.

Адам и Ева (снимка: 1941 г.)²⁾

Живо срещу мъртво

Едно от най-интересните неща, които могат да се наблюдават в тая пленителна долина, е борбата на живата природа с мъртвата. По всички скали са пропълзали сиво-зеленикави лишеи и само в отломъците се вижда червеникавата снага на скалата. На много места върху благодатната почва от лишеите са израсли мъхове, папрати и други растения. Безброй малки растителни смукалца са намерили пори в могъщите тела на каменните великани и са вкопчили като паразити в тях. Само огромната „Червена стена“ в Ломската долина се издига дръзко в своята голота.

Червеният камък

Наистина тук живо и мъртво се надлъгват. Така облечени в мургаяо-зелена кожа, скалите каточе противостоят по-дълго на безмилостно шибане и разяждане на водата; те каточе се запазват. Но

предателската покривка се пои обилно с вода и я задържа в себе си като сунгер. Тогава, когато вѐн спре, вѐтре почва да вали. Хищните коренчета се промъкват още повече по пътя на капките. Гледаш, уж здрав кварцов къс в снагата на скалата. От големия натиск кварцът се е пропукал, толкова слабо, че да не можеш да видиш пукнатината. Наблегнеш ли го с ръце, той се цепи лесно и с изненада откриваш, че по отцепените повърхнини вѐтре са заседнали отдавна тънки лишеи, и дебнат момента да разломят най-твърдия между минералите.

Кирил Кръстев с приятели в Борисовата градина в София²⁾

Като вървиш по долината, във всичките пазви между скалите са се излегли езически конуси от отронено скално вещество. Върху тая благодатна почва са порасли чудни букови горички, по-нагоре, до самите снаги на скалите, папрати, а над тях се стичат между лишеите и мъховете тъмни струи вода и прѐст. Мъртвото вещество се свлича бавно надолу, живата природа пристѐпя нагоре. Каква странна мълчаливост

имат тия завоевателски горички. Почвата им е настелена плътно с невероятно червени и охрави есенни листа: истински индийски червен и венецианско червен цвят.

На много места край пътя, спечелената почва, довлечена отгоре, е отново размита и отнесена опт водата. Каква непосилна съдба за живота, който се е запретнал да се бори с мъртвата природа и нейните стихии. Корените на множество дървета са се оголили след като се свлякла почвата и още малко растението да рухне, лишено от опора в земята. Страшно упорство. Откритите корени са се облекли в хубава сива надземна кора, пропъзляли са още по-надолу в почвата и са вкопчили нервно в нея като жилести ръце. Така дървото си „снажда“ стъбло и корени и упорства срещу пристъпа на природните сили.

Внушенията на Белоградчишката земя са изобщо изобилни. В деня, когато изживеете хубостите на Белоградчик, ще се родите за един цял нов душевен свят. И оня, който си мисли за Белоградчишките чудеса по най-добри картини, е по-нешастен от оня, който нищо не знае за тях. Не са само размерите и веществената плътност на истинската гледка, които не могат да се заменят с картина. Има нещо повече и между веществото. Дали радостната лечебна чистота на въздуха или някакви тайнствени излъчвания от тая земя! Но не само химичната загадочност на желязната почва, или особени отражения на космични лъчи. Един флуид от високо претворени екстанзни чувства, изтръгнати от хилядите, които през вековете са били заплелявани от тия скали, навярно витае тук и, както вчера, така и днес, може да отвори, както никъде, човешката душа за гласа на природата или на сродната душа (Кръстев, 1939).

ОТ РЕДАКТОРА

Кирил Кръстев (1904-1991) е завършил естествена история в Софийския университет, бил е учител, но е известен главно като поет,

есеист, литературен критик, художник (специализирал е в Париж), изкуствовед. От 1952 до 1961 г. е бил в Отделението по изкуствознание на БАН. Нарочен за „фашист“, Кръстев е имал тежки години и е умрял в голяма бедност. Едва в ново време (Кръстев, 2014) литературна България преоткрива този забележителен творец.

БЕЛЕЖКИ

1. Сега върхът се казва „Ведерник“, но старите белоградчичани са му викали „Ведреник“. Така са назовали и един от вестниците, издаван в Белоградчик през 1935 г.

2. Open Internet sources.

3. Виждал съм Брокенски призрак: за да наблюдаваме пълното слънчево затъмнение на 15 февруари 1961 г., при гъста мъгла в града, група ученици тръгнахме за Венеца и доста под билото от една скала имахме възможност да проследим затъмнението в неговата цялост; тогава точно на мястото, описано в този пътепис, към далечния Миджур, се появи Брокенския призрак – човек, който се движеше, заобиколен от цветен ореол (Редактор).

ЛИТЕРАТУРА

Кръстев, К. (1939). Каменни чудеса. *Златорог*, 20, 477-484.

Кръстев, К. (2014). *Манифести, статии, есета 1922-1939*. София: Изд. център „Боян Пенев“.

